

**ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО
ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ
ТРАНСАКЦІЙНИМИ ВИТРАТАМИ В АГРОПРОДОВОЛЬЧІЙ СФЕРІ**

**FORMULATION OF THE REGULATIONAL-ANALYTICAL
AND ORGANIZATIONAL-ECONOMIC MECHANISM OF THE MANAGEMENT
OF THE TRANSMISSIONAL SHOPS OF APPLICATION BLOCKS**

Завдання управління трансакційними витратами в агропродовольчій сфері виникає у зв'язку з функціонуванням організацій в умовах ринку і необхідності самостійно визначати контрагентів. На частку трансакційних витрат в агропродовольчій сфері припадає близько чверті загальних витрат, тому скорочення, оптимізація й управління ними являє собою актуальний і досить істотний напрям у зниженні собівартості продукції, підвищенні рентабельності та прибутку. Еволюція трансакційних витрат призводить до появи різноманіття їх форм, у яких проявляється властива їм подвійність: з одного боку, трансакційні витрати представлені видимими витратами, що піддаються обліку; з іншого боку, вони представлені невидимими витратами, які не піддаються обліку під час аналізу взаємодії економічних суб'єктів. Спираючись на положення про двоїсту природу трансакційних витрат та їх здатність до відтворення, розкрито об'єктивну підставу процесу розширеного відтворення форм даних витрат: взаємодія ринку, підприємства й держави.

Ключові слова: трансакційні витрати, витрати, обліково-аналітичне управління, організаційно-економічне управління.

сфері возникает в связи с функционированием организаций в условиях рынка и необходимости самостоятельно определять контрагентов. На долю трансакционных издержек в агропродовольственной сфере приходится около четверти общих расходов, поэтому сокращение, оптимизация и управление ими представляет актуальное и весьма существенное направление в снижении себестоимости продукции, повышении рентабельности и прибыли. Эволюция трансакционных издержек приводит к появлению многообразия их форм, в которых проявляется свойственная им двойственность: с одной стороны, трансакционные издержки представлены видимыми расходами, поддаются учету; с другой стороны, они представлены невидимыми расходами, которые не поддаются учету при анализе взаимодействия экономических субъектов. Опираясь на положение о двойственной природе трансакционных издержек и их способности к воспроизводству, раскрыто объективное основание процесса расширенного воспроизводства форм данных расходов: взаимодействие рынка, предприятия и государства.

Ключевые слова: трансакционные издержки, расходы, учетно-аналитическое управление, организационно-экономическое управление.

УДК 657:338.24:33.61

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-64>

Черненко К.В.

к.е.н., доцент кафедри бухгалтерського обліку та економічного контролю Полтавська державна аграрна академія

Chernenko Kseniia

Poltava State Agrarian Academy

Задана управління трансакційними витратами в агропродовольчій сфері

The task of managing transaction costs in the agri-food sector arises in connection with the functioning of organizations in the market and the need to independently identify the counterparties. Transaction costs in the agri-food sector account for about a quarter of total costs. Therefore, the reduction, optimization and management of them is a relevant and quite significant direction in reducing the cost of production, increasing profitability and profit. The evolution of transaction costs leads to the emergence of a variety of forms in which the inherent duality manifests itself: on the one hand, transaction costs are represented by apparent expenses that are accountable; on the other hand, they are represented by "invisible" costs, which are not considered in the analysis of the interaction of economic entities. Based on the provisions on the dual nature of transaction costs and their ability to reproduce, the objective basis of the process of extended reproduction of forms of these costs - the interaction of the market, enterprise and state. Clarified functions of transaction costs, caused by the need to implement the appropriate type of development of socio-economic system and to meet the needs of entities holding dominant positions in the socio-economic process. The main functions of transaction costs are due to the fundamental needs of market participants. The effectiveness of the implementation of these functions is limited: on the one hand, the presence of "market failures" caused by monopoly, asymmetry of information, persistent forms of opportunistic behavior, insecurity of property; on the other hand, the existence of "failures" of the state as the most important subject of the institutional system caused by the bureaucratization of power and administration. The factors of growth of transaction costs in the agro-food sector include: administrative barriers; the complexity of contractual relationships; expansion of innovative activity; low level of trust in partner commitment; unstable money circulation; opportunistic behavior; high cost of economic information; underdevelopment of market infrastructure; low mobility of raw materials, labor and capital.

Key words: transaction costs, costs, accounting-analytical management, organization-economic management.

Постановка проблеми. Економічні перетворення в економіці агропродовольчої сфери України, проведені з метою підвищення ефективності функціонування даного сектору, не призвели до очікуваних результатів. Більшість проблем функціонування господарського механізму визначено такими явищами, як невідповідність економічних інтересів партнерів, нееквівалентний обмін продуктами й послугами, різночитання прав і обов'язків та ін. Дані невідповідності викликають труднощі, з якими зіштовхуються організації агропродовольчої сфери під час реалізації

продукції, користування виробничими послугами, у взаєминах з органами управління й державної влади. Саме ці проблеми й протиріччя призводять до виникнення та росту трансакційних витрат. За оцінками, трансакційний сектор займає значне (близько 30%) місце в національній економіці, що змушує економістів займатися розробленням методів і шляхів зниження трансакційних витрат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Трансакційні витрати досліджено в роботах таких закордонних економістів, як А. Алчіан, Й. Барцель, Д. Бромлей, Г. Демсец, Дж. Коммонс, Р. Коуз, У. Меклінг,

К. Менар, П. Мілгром, Д. Норт, Р. Ріхтер, Дж. Роберті, Дж. Стіглер, Дж. Уолліс, О. Уільямсон, Т. Фішер, Е. Фуруботн, З. Хілл, С. Чанг, Т. Еггертссон, К. Ерроу та ін. Серед вітчизняних економістів варто виділити праці таких авторів, як С.І. Архієреєв, К.В. Безверхий, О.В. Борович, І.П. Булев, Т.А. Бурова, О.П. Влащенко, Т.В. Вовк, Н.В. Гордополова, М.С. Данько, В.В. Зіновчук, Я.П. Іщенко, М.Ф. Кропивко, Д.О. Лазаренко, Л.І. Лисенко, В.Я. Плаксієнко, І.Б. Садовська, М.Г. Чумаченко та ін.

Постановка завдання. У процесі прийняття управлінських рішень інформація про заплановані або понесені трансакційні витрати займає важливе місце. Бухгалтерський облік виступає основним джерелом надходження інформації, на основі якої приймаються управлінські рішення, відповідно, дослідниками піднімається питання необхідності наукового обґрунтування проблем організації й методики бухгалтерського обліку трансакційних витрат. Для досягнення мети визначено такі наукові завдання: розробити концепцію організаційно-економічного механізму управління трансакційними витратами в агропродовольчій сфері; удосконалити методичний підхід до проблемно-орієнтованого аналізу трансакційних витрат в агропродовольчій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Існує дві моделі поведінки підприємства: інтеналізація й екстеналізація. Керівництво підприємства повинне вирішити, що вигідніше в конкретному випадку: виконати операцію або певний вид діяльності власними силами (тобто інтеналізувати операцію, наприклад відкрити торговельну дочірню компанію) або скористатися послугами незалежного підприємства (тобто екстеналізувати операцію).

Створення інтегрованих структур (агрофірм, асоціацій, фінансово-промислових груп, агрохолдингів) дасть змогу ширше розвивати кооперацію й інтеграцію сільськогосподарських товаровиробників і переробників сировини, що забезпечить зниження трансакційних витрат, що виникають в умовах високої невизначеності аграрного ринку, а також витрат, пов'язаних із пошуками сумлінних партнерів та покупців виробленої продукції. Таким чином, з'явиться можливість формування збалансованої товарної політики й збуту сільськогосподарської продукції, а також переробки сільськогосподарської сировини на місці, що знизить транспортні витрати, витрати часу на оформлення товарно-транспортних накладних й іншої документації.

Трансакційні витрати можуть бути скорочені шляхом раціональної асортиментної політики. Необхідно здійснювати контроль над номенклатурою виробленого товару, вчасно ухвалювати рішення щодо включення нового товару в асортимент підприємства, а також про зняття продукції з продажу, щоб уникнути неефективних витрат і, як наслідок, максимізувати прибуток підприєм-

ства. Асортиментна політика передбачає знання життєвих циклів виробництва й реалізації товарів, без яких не можна ефективно управляти асортиментом продукції.

Зниження трансакційних витрат може бути здійснене завдяки впорядкуванню договірних відносин, установленню ділових контактів, а також завдяки неформальним відносинам керівників сільськогосподарських підприємств. Унаслідок нерозвиненості ринкових відносин і неефективності функціонування, альтернативних ринку інститутів суб'єктивний чинник став одним зі значимих у взаєминах між суб'єктами господарювання в аграрній сфері України. Саме особистістю директора сільськогосподарського підприємства, його кваліфікацією, досвідом, рівнем підприємницької активності, мотивацією поведінки визначається характер взаємин сільськогосподарських підприємств в умовах ринкової економіки.

Для ефективного розвитку й управління сільськогосподарським підприємством у цілому і його структурними підрозділами незалежно від спеціалізації та організаційно-правової форми важливо створити управлінську й інформаційну систему підприємства, що повинна пронизувати всю його діяльність – від виробничого підрозділу (ділянки, бригади) до цілісної структури управління сільськогосподарським підприємством. При цьому всі структурні підрозділи доцільно поділити на центри витрат і сфери відповідальності за понесені витрати. Метою такого розподілу є забезпечення системного контролю над витратою коштів і ресурсів за допомогою встановлення конкретної відповідальності працівників різних рівнів за зроблені витрати.

Раціональна організація управління трансакційними витратами на сільськогосподарському підприємстві повинна супроводжуватися встановленням єдиного документообігу, що забезпечить оперативний контроль і диспетчеризацію ходу виробництва, а також оперативне складання внутрішньогосподарської звітності, що дасть змогу вчасно вирішувати управлінські завдання.

Зазначені заходи спричинять додаткові витрати, однак за рахунок всеосяжної інформації підприємство одержить можливість не тільки поліпшити результати виробничо-господарської діяльності, а й більш повно задовольняти потреби споживачів. Зіставляючи вартість та ефективність використання одержуваної із зовнішніх джерел інформації, товаровиробникові необхідно під час розроблення плану виробничо-фінансової діяльності у фінансовому розділі передбачати цю статтю витрат, що дасть змогу знизити чинник невизначеності в керуванні діяльністю сільськогосподарського підприємства.

Трансакційні витрати найбільш тісно пов'язані із взаємодією із зовнішнім середовищем і ринком,

тому в частині управління зазначеними витратами зростає роль формування ефективної системи маркетингу, що зачіпає процеси не тільки реалізації продукції, а й її виробництва. Стратегічне планування діяльності сільськогосподарського підприємства повинне мати обґрунтовану маркетингову спрямованість, що розглядає ефективний збут продукції як основний критерій якості програмних розробок.

Вплив маркетингової орієнтації планування на ефективність аграрного господарювання полягає у впливі параметрів виробничої програми на формування споживчих, технологічних якостей і собівартості вироблюваної продукції, що в кінцевому підсумку визначає вихідну ціну пропозиції. Таким чином, ще раз підтверджується необхідність спрямованості виробництва на ринок і взаємозв'язок стратегічного управління транзакційними витратами виробництва з управлінням ними в маркетингу.

Важливим складником управління транзакційними витратами можна вважати якісний інформаційний компонент. Доцільно використати термін «інформаційний маркетинг».

Інформаційний маркетинг повинен переслідувати дві мети. На першому етапі основним споживачем інформації є безпосередньо сільськогосподарські підприємства. Необхідна інформація містить у собі дані про соціальну стратифікацію населення як споживача, його основні запити, питання, які вимагають рішення. Другий складник інформаційного маркетингу спрямований на інформування потенційних споживачів про підприємство та його продукцію.

Найчастіше на сільськогосподарських підприємствах відсутня служба маркетингу, у штатному розкладі не передбачено посади працівників, відповідальних за постачання й збут. Фахівці, крім своїх основних обов'язків, займаються постачальницько-збутовою діяльністю. Така організація маркетингу часто обертається більшими витратами під час придбання товарів й оплати послуг, втратою значної частини прибутку внаслідок нерационального вибору ринків і каналів реалізації продукції.

Нами розроблено модель управління транзакційними витратами на сільськогосподарському підприємстві, що сприяє ефективному управлінню сільськогосподарським підприємством у цілому.

Основні критерії, на які повинні орієнтуватися товаровиробники: ріст рентабельності продукції; відповідність обсягів збуту ємності продовольчого ринку; вихід на нові ринки збуту; гармонізація грошових потоків.

На другому етапі проводиться оцінка виробничого потенціалу сільськогосподарського підприємства з позицій забезпечення технологічних процесів. На цьому етапі необхідне ведення оперативного й адміністративного управління. Адміністративне управління дасть змогу сільсько-

господарським товаровиробникам прогнозувати, аналізувати, планувати, координувати й контролювати діяльність сільськогосподарського підприємства. Завдяки оперативному управлінню будуть прийматися управлінські рішення, спрямовані на короткостроковий період, які дадуть змогу забезпечити ефективне здійснення виробничого процесу.

Організація роботи з оперативного управління виробництвом на сільськогосподарському підприємстві залежить від розмірів і структури підприємства, організації виробництва й характеру технологічного процесу. Оперативне управління охоплює такі напрями:

- визначення партії одноразово виготовленої продукції;
- планування місця й часу виконання процесу виготовлення сільськогосподарської продукції;
- координування проходження внутрівиробничих і зовнішніх замовлень;
- видача нарядів на виконання робіт і встановлення строків здачі й поставки продукції та контроль над їх дотриманням;
- забезпечення оптимального завантаження робітників й устаткування у виробничому процесі;
- забезпечення замовлень на матеріали, необхідні для безперебійного процесу виробництва.

Третім етапом став вибір маркетингової стратегії, що ґрунтується на обліку комплексу даних про зовнішнє й внутрішнє середовище діяльності сільськогосподарського підприємства (стратегічне управління).

На заключному етапі створюється система, що забезпечує безперервність планування маркетингу на сільськогосподарському підприємстві як діяльності з досягнення максимальної ефективності виробництва через приведення виробничих програм у відповідність з кон'юнктурою ринку сільськогосподарської продукції. Дана система дасть змогу:

- проводити систематичне вдосконалювання технологічних процесів;
- досліджувати потреби кінцевих покупців сільськогосподарських підприємств;
- здійснювати моніторинг зовнішнього й внутрішнього середовища функціонування сільськогосподарського підприємства;
- забезпечити альтернативність стратегічного планування та мінімізацію транзакційних витрат;
- оперативно реагувати на кон'юнктурні зміни на ринку.

Реалізація запропонованих етапів організації управління транзакційними витратами на сільськогосподарських підприємствах дасть змогу підвищити ефективність сільськогосподарського виробництва і його конкурентоздатність.

Практика управління витратами на всіх аграрних підприємствах свідчить про недосконалість системи управлінського обліку. У границях проблемно-орієнтованого підходу виявлено таку

закономірність: фінансово стійкі, великі підприємства чисельністю від 300 до 600 осіб мають високий ступінь організації управлінського обліку (ведення різних бюджетів, планування). У несталих, хистких, фінансово нестійких аграрних організаціях відзначено низький рівень організації управлінського обліку, слабку систему регулювання витрат.

За даними управлінського обліку й експертних оцінок виявлено, що в багатьох організаціях відсутні інструменти обліку трансакційних витрат. Це визначає необхідність формування документа для виявлення й реєстрації витрат, орієнтованого

на формування інформаційного масиву даних про їх величину й структуру (табл. 1).

Запропонований принцип класифікації побудований на виділенні внутрішніх і зовнішніх трансакцій, детермінує з трансакційними процесами на виконання постачальницько-збутової функції.

Класифікація трансакційних витрат аграрних організацій включає такі види неявних витрат: у формі недоотриманого вибору від нераціональних масштабів ринкової діяльності організації (межі фірми) у результаті дисбалансу трансформаційного й трансакційного секторів економіки.

Таблиця 1

Документ моніторингу внутрішніх і зовнішніх трансакційних витрат підприємства агропродовольчої сфери

Відповідні елементи трансакційних витрат	Види трансакційних витрат					
	пошуку інформації	ведення переговорів	виміру, контролю	специфікації й захисту прав власності	попередження опортуністичного поведіння	Інші трансакційні витрати
Внутривиробничі трансакційні витрати аграрних підприємств						
Внутрішні трансакційні витрати на забезпечення постачальницько-збутової функції						
Витрати на зміст відділів, відповідальних за просування продукції на ринок (оплата праці, амортизація)	+	+	+	-	+	-
Внутрішні трансакційні витрати на забезпечення функціонування аналітичної, обліково-аналітичної системи						
Витрати на зміст відділів, зайнятих у сфері обліку, аналізу, контролю, юридичного захисту (оплата праці, амортизація приміщень)	+	+	+	+	+	-
Внутрішні трансакційні витрати функціонування системи управління						
Представницькі витрати, витрати на відрядження	+	+	-	-	+	-
Витрати на перепідготовку й навчання кадрів	-	-	-	+	+	-
Зовнішні трансакційні витрати аграрних підприємств						
Зовнішні трансакційні витрати ex ante/ex post (до/після укладання угоди)						
Витрати на рекламу	+	+	-	+	+	-
Консультаційні, аудиторські послуги	+	+	-	+	+	-
Послуги зв'язку, поштові витрати	+	+	-	-	-	-
Зовнішні трансакційні витрати, пов'язані із забезпеченням ринкової діяльності, (оренда торговельних приміщень)						
Оренда торговельних крапок (збут яєць, м'яса, зерна)	+	+	-	-	-	-
Послуги зі страхування	+	+	+	+	+	-
Зовнішні трансакційні витрати, пов'язані з адміністративною взаємодією						
Послуги з охорони об'єктів (пташники й ін.)	+	+	-	+	+	-
Послуги протипожежної безпеки	+	+	-	+	+	-
Витрати на охорону праці, екологічні платежі	+	+	+	+	-	-
Зовнішні трансакційні витрати, пов'язані із взаємодією з інститутами інфраструктури АПК						
Витрати на транспортування вантажів	+	+	-	-	-	-
Витрати з ремонту техніки	+	+	-	-	-	-
Трансакційні витрати у формі недоотриманого вибору						
Нераціональні масштаби ринкової діяльності підприємств, втрати доходу через реалізацію продукції за цінами на шкоду власній вигоді	+	+	+	+	+	+
Втрати в результаті дисбалансу трансформаційного й трансакційного секторів економіки	+	+	+	+	+	+
Неефективна управлінська діяльність	+	+	+	-	+	+
Втрати фізичного обсягу продукції в процесі реалізації	+	+	+	-	+	+

Запропонований інструментарій дає змогу виявити трансакційні витрати аграрних підприємств.

Під час взаємодії з посередниками підприємства втрачають значні ресурси, що призводить до зниження потенційного виторгу у разі вибору нераціонального продуктового ланцюжка.

Способом впливу на величину трансакційних витрат є вироблення державного й внутрішнього механізму регулювання. Оптимізація витрат підприємств передбачає не тільки їх зниження, а й формування раціональної структури. Зниження й ріст трансакційних витрат можуть здійснюватися по елементах витрат, тоді як сукупні трансакційні витрати можуть залишатися незмінними. Одним зі способів впливу на величину трансакційних витрат виступає заміна одного виду трансакцій іншим. Перерозподіл дає змогу знизити фінансові втрати. З метою необхідності заміни розроблено методику визначення структури трансакційних витрат.

Висновки з проведеного дослідження. Проведені дослідження дають змогу запропонувати новий механізм управління трансакційними витратами, орієнтований на можливість регулювання процесів середовища підприємства, що формують трансакційні витрати. Основні напрями механізму включають вплив на чинники внутрішнього й зовнішнього середовища з метою регулювання величини трансакційних витрат. Організаційний блок представлений підрозділами підприємства, у зовнішньому середовищі – підприємствами з постачання й збуту продукції та державними органами. Економічний механізм представлений методами державного регулювання та іншими інструментами внутрішнього середовища (виявлення, облік, планування, прогнозування витрат).

Механізм базується на ринковій інфраструктурі, державному регулюванні (скорочення бюрократичних процедур, адміністративних бар'єрів, підтримка автоматизації обліково-аналітичних й управлінських процесів та ін.), розвитку системи ринкової інформації, взаємодії з науковими й фінансовими інститутами, підвищенні керованості процесами, виборі способу реалізації продукції,

формуванні раціональної організаційної структури та масштабів ринкової діяльності

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Садовська І.Б. Сутність і класифікація трансакційних витрат як об'єкта обліку. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2009. № 27. С. 116–119.
2. Панженская И.Г. Методика учета трансакционных издержек. *Вестник Адыгейского государственного университета*. 2006. № 4.
3. Кузьминов Я.И. Курс институциональной экономики. *Институты. Сети. Трансакционные издержки. Контракты* : учебник. Москва : ВШЭ, 2006. 443 с.
4. Кірейцев Г.Г. Сутність трансакційних витрат та вплив на їх мінімізацію інвестиційної діяльності. *Економіка АПК*. 2011. № 8. С. 145–153.
5. Кірейцев Г.Г. Концепція обліку трансакційних витрат у сільському господарстві. *Науковий вісник Національного аграрного університету*. 2008. № 124. С. 288–293.

REFERENCES:

1. Sadovska I.B. (2009) Sutnist i klasyfikaciya transakciynux vitrat yak byekta obliku [The sence and classification of transaction charges as an object of account]. *Scientific Bulletin*. Volun National Universytet named after Lesya Ukrainka. no. 27, pp. 116–119.
2. Panzhenskaia Y.H. (2006) Metodyka ucheta transakcyonnuh yzderzhkek. [Methodology for accounting transaction costs]. *Scientific Adygeya State University: an on-line electronic scientific publication*. no. 4.
3. Kuzmynov Ya.Y. (2006) Kurs institucziional ekonomiki. *Instituty. Seti. Transakczionnye izderzhki. Kontrakty*. [Intitutional Economics Course. Institutes. Networks. Transactions costs. Contractsts]. *Economics*. Moskov.
4. Kireitsev H.H. (2011) Sutnist transakczijnikh vitrat ta vpliv na yikh minimilizaciyu investiczijnoyi diyalnosti. [The nature of transaction costs and the impact on their minimization of investment activity]. *Economy AIS*. no. 8, pp. 145–153.
5. Kireitsev H.H. (2008) Konczepczyia obliku transakczijnikh vitrat u silskomu gospodarstvi. [The concept of accounting for transaction costs in agriculture]. *Scientific Bulletin of the National Agrarian University*. no. 124, pp. 288–293.